

UOT 78.03

BƏHRUZ NİFTƏLİYEV*

İNFORMASİYA PROQRAMLARINDA
JANR VƏ ÜSLUB ÇATIŞMAZLIĞI

Mövzu həlli təsvir obyektinin müəyyən tarixi zaman və məkan çərçivəsində üzləşdiyi həyat hadisələrinin toplusudur. Onun özülündə dayanan, hərəkət istiqamətini müəyyənləşdirən müasir, tarixi, müharibə, vətənpərvərlik, istehsalat, ailə-məişət, məhəbbət və s. kimi mövzular həyat hadisələrinin məkan və zaman parametrləri haqqında dəqiq təsəvvür yaradır. Süjet epopeya, tarixi xronika janrlarında qlobal hadisələri, kütlə hadisələrini əks etdirir. Rusiyanın məşhur kulturoloqu Y.M.Lotman süjet anlayışını belə xarakterizə edir: “*Bəşər mədəniyyəti tarixində mövcud olan bədii və qeyri-bədii mətnlər iki yerə bölünür: “Bu nədir?” (yaxud, bu, necə qurulmuşdur?) sualına cavab verən süjetsiz, “Bu necə baş vermişdir?” (bu hadisə necə törəndi?) kimi süjetli mətnlərdir*” [4, s.85].

Konkret məsələnin həlli zamanı jurnalist müxtəlif metodlara müraciət etmək məcburiyyətində qalır. Mükəmməl mətnin yazılması üçün elementlərin üzvi birləşməsi zəruridir. Strukturun hər bir elementi ümumi məqsədə tabedir. Əks təqdirdə, janr “dağılır”, formasını itirir, gözlənilən təsiri yarada bilmir. Zaman və məkan hər janrda bir cür əks olunur. Əsasən, hadisənin baş verdiyi, yazıldığı və efirə verildiyi anlar fərqləndirilməlidir. Teleməhsulun həcmi vacib şərtidir.

İnformasiya janrlarının vəzifəsi hadisə barədə operativ xəbər verməkdir. Hadisənin əsasını fakt təşkil edir. Jurnalistikada fakt gerçəklik və ictimai marağı təmsil edən vacib, əhəmiyyətli məlumatdır. İnformasiya janrlarının əsası müxtəlif formalarda bəyan edilən faktlardır. Hadisənin özü, inkişafı barədə məlumat, başvermə səbəbləri ilə bağlı səlahiyyətli şəxs tərəfindən bəyanatın verilməsi dinləyicidə hadisə barədə təsəvvür yaradır. Yeni məlumatların əldə edilməsi, onların xəbər halına salınması və buraxılışda yerləşdirilməsi informasiya proqramlarının əsas vəzifəsini təşkil edir. “*Fabulalı ziddiyyətin gözünü inkişafı, hadisənin bədiiliyinə dəlalət edən sensasiyalıq, humanist ideyaya xidmət peşəkar üslubun göstəricisidir*” [1, s.162].

Planetimiz barədə olan məlumat axını arasında, şübhəsiz ki, ən mühüm yeri xəbərlər tutur. Dünyanın daim dəyişən ictimai-siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni mənzərəsini məhz xəbərlər yaradır. Yer kürəsinin müxtəlif hissəsində və təbii ki, ilk növbədə, ölkəmizdə baş verənlər barədə məlumat almaq istəyənlər xəbərlər buraxılışını həyəcan və ümidlə izləyirlər. İnformasiya axınının böyük olması xəbərlərin günün çox hissəsində yayımlanmasına və daim təzələnməsinə ehtiyac yaradır. İnformasiya teleproqramlarında hadisəyə yanaşma, obyektivlik səviyyəsi, təqdimatın xarakteri daim inkişafdadır. İnformasiya yayımının əsas xüsusiyyəti maksimum obyektivlik, telejurnalistin vəzifəsi isə faktları bildirməkdir. Şərh və rəylərin ekspertlər, mütəxəssislər və icmalçılardan götürülməsi isə bu obyektivliyi təmin edir. Tamaşaçı, əsasən, məlumatın hansı mövqedən və hansı meyarlarla verilməsinə diqqət edir. İnformasiyanın obyektiv, operativ, etibarlı, aktual və anlaşılın olması mühüm şərtidir.

Fikrin obrazlı olması üslubdan çox asılıdır. Bu həm də bədii ideyanın təsirini artırır. Eyni üslublu müxtəlif sənət əsərləri ədəbi-bədii cərəyanlar ətrafında birləşərək üsluba ictimai xarakter verir.

İnsan təfəkküründən, şüurundan asılı olmayan təbiət və cəmiyyətə dair maddiləşmiş informasiyalar daim bizi əhatə edir. Təbiət mənzərəsi, yaxud industrial fonda iki nəfərin söhbəti əsnasında ətraf mühitin obyektiv maddiləşdirilmiş informasiyası paralel surətdə ekranda cərəyan edir. Bəzən hətta fondakı budaqda yarpaqların titrəyişi - maddi informasiya kimi vizual cəhətdən

söhbətdən - ideal informasiyadan maraqlı olaraq ön plana keçə bilir. Odur ki, analitik informasiyanın söhbət janrında fonun passivliyi vacibdir. Maddi informasiyanın ideallaşdırılması xəbərlərin televiziya efiri üçün seçilməsi, yozulması və təqdimatı şəklində təzahür edir və obyektivliyin, gerçəkliyin qorunması əsas məqsəd sayılır. Fasiləsiz informasiya təqdimatı hadisənin “sənədləşdirilməsi”nə xidmət edir və bu prosesdə vizuallıq informasiyanın ideal formasında belə gerçəkliyə – obyektivliyə təminat verir. İnformasiya süjetinin müəllifi hadisələrə minimum müdaxilə hesabına ötürücü rolunu oynayaraq dramaturji strukturun ilkinliyini estetik müdaxilədən qoruyur. Burada gerçəklik kommunikasiyada semantik şəkildə iştirak edir. Digər halda isə, gerçəklik estetik emal olunaraq özünün ilkin semantikasını itirir. Bu prosesdə ən adi məlumat belə sensasiya donu geydirilə bilir, yaxud da sensasiya neytrallaşdırılaraq informasiya axınında itir. Yalnız demokratik mühit, maddi nemətlər bolluğu və elmi-texniki tərəqqi informasiya gerçəkliyi üçün tam zəmin yarada bilər. Audio-vizual informasiyanın hadisəliliyi onu subyektiv deformasiyalardan təcrid edə bilir. Hadisəsiz informasiya süjetləri isə həmişə ədəbiyyat, musiqi, rəng, işıq kimi estetik katalizatorlara möhtacdır. İnformasiya gerçəkliyinin süni yollarla bəzədilməsi süjetin semantikasını məhv edir. Hadisəsiz informasiya süjetinin dramaturji modeli tamaşaçıdan passiv tanıma-bilmə prinsipi yaratsa da, hadisəli informasiya süjeti onu heyrləndirməklə qavrayışında kəşf prinsipi yaradır. Hadisəli süjet aysberq kimi özünün görünməyən tərəflərini belə tamaşaçı təsəvvüründə canlandırdığından kommunikasiyasının təqdimat prosesi hiss olunmur. Hadisəli vizual informasiya süjeti öz tamlığını elə çəkilişdə qazanır və şərhə, mətnsiz belə tam qavranılır. Hadisəsiz süjetlər isə verbal “qarnir”ə kəskin ehtiyac duyur. İnformasiya süjetlərinin hətta ilkin dramaturji prinsiplərdən - başlanğıc, inkişaf, kulminasiya, final komponentlərindən məhrum olması onları sönük və maraqsız edir. Efirdə müsahibələrin, çıxışların, söhbətlərin özündə belə bu prinsiplərə əməl olunmalıdır. İnformasiya süjetlərinin dramaturji həllinin tapılması, təbii ki, janr yönümünü də dəqiqləşdirə bilir. İnformasiya süjetləri məzmunca ən qədim ədəbi və səhnə janrlarının – faciənin, dramın, komediyanın daşıyıcısı olan, formaca jurnalistika janrlarını əks etdirə bilən reportaj, müsahibə, portret, atmaca, cizgiləmə, xəbər və s. şəklində meydana çıxır. İnformasiya süjetinin mövzu ilə bağlı janr təyinatının diktə etdiyi üslubu qoruması vacibdir.

Janr və üslub çatışmazlığı informasiya süjetinin dramaturji strukturuna dağıdıcı təsir göstərir. İnformasiya süjetinin dramaturji modeli, əslində, gerçəkliyin müəllif yozumunu təqdim edir. Müəllif yozumu olmayan hər hansı bir informasiya süjeti dağınıq struktura malik naturadır. Kameranın nəzər nöqtəsi belə müəllif yozumuna xidmət edir: yuxarı nöqtə hadisələri kiçildə, aşağı nöqtə isə yüksəldə bilir. Bu baxımdan kameranın gördüyü həyat artıq müəllif yozumuna xidmət edən və avtomatik şəkildə müəllifin iradəsilə dramatikləşdirilən gerçəklikdir.

Nəzər nöqtəsi - rakurs, kompozisiya, çəkiliş üslubu dramaturji struktura xidmət edir. İfrat müdaxilə dramaturji modeli həyat materialından uzaqlaşdırır və hadisəyə münasibətdə müəllifi hakimə və yaxud vəkilə çevirir. Bu müdaxilələrdə müəllifin özünə vurğunluğu hadisəliliyi üstələyərək dramaturji strukturun bədii elementlərini məhv edir. Müəllifin ön plana çıxması maddi informasiyanın ideallaşdırılmasında obyektivliyin itirilməsinə səbəb olur. Bu proses adətən informasiyanın sosial sifariş diktəsinə tabe etdirildiyi dövrlərdə baş verir. Audiovizual informasiyanın dramaturji modeli gerçəkliyin obyektivliyinin qorunması ilə yanaşı, süjetin tamaşalılığını tələb edir. Fransalı alim A.Molun yazdığı kimi: *“Televiziya texnikası və nəzəri professional icra üsulu fasiləsiz informasiyaya nail olmaqla, estetik informasiyanın sayəsində dolğun əhval-ruhiyyə yarada bilər. Semantika-idraka, düşüncəyə, estetika-hissiyata, ruha xidmət edir”* [5, s.183]. İdrakın yaratdığı müəllif yozumunun, ideyanın həyata keçirilməsi üçün ruha təsir edəcək mövzunun – hadisələrin ədəbi verilişlərdən çox siyasi informasiya verilişlərində görünməsi artıq adət halını almışdır.

Televiziya kütləvi informasiya vasitəsi olsa da, hər bir verilişin baxılması mütləq kütləvi xarakter daşımır. Zaman amilindən, asudə vaxtın səmərəli bölüşdürülməsindən danışdığımız bir vaxtda uşaqdan tutmuş böyüyədək geniş bir auditoriyanı verilişlərin hamısına baxmağa vadar etmək faydasızdır. Hər bir televiziyanın ən başlıca işi baş verənləri tamaşaçıya çatdıran xəbər proqramlarıdır. Müəyyən xəbər qurşaqları kimi verilən xəbərlərlə yanaşı, xüsusi olaraq hazırlanan xəbərvermə məzmunlu xüsusi xəbər verilişləri televiziyanın informasiya çatdırma vasitəsidir. *“Teleməlumatların istehsalı prosesinin labüdü nəticəsi olan şifahi (verbal) və vizual şərhərdən başqa, telexəbərlərdə qismən yozum (interpretasiya) payı vacib sayılır. İ.Fenqin fikrinə, “yaxşı reportyor, sadəcə hadisənin gedişini nəql etmir, o, məhz hadisənin mənasını izah edir”* [6, s.47]. Beləliklə, hadisələrin, qəhrəmanların və hadisədəki tərəflərin (fakt və detalların) seçilməsi həmişə mövcud olur.

İnformasiya məzmunlu xüsusi xəbər verilişləri ilə bağlı araşdırmasında məşhur tədqiqatçı İqnasio Ramonet bildirir: *“Amerika xəbər proqramlarının istehsalını ölçən Taydallın məruzəsinə görə, xəbər proqramlarında təqdim edilən xarici gündəlik hadisələrin faizinin 80-ci illərin ortalarındakı ən sıxıntılı dövrlə belə müqayisə ediləndə aşağı düşdüyü məlum olur. Siyasət mövzusunda xəbər hazırlayanların sayının azalmasının müqabilində istehlak mütəxəssislərinin sayı sürətlə artır. Hadisələrin içinə girmək, hadisələri təqib etmək formasında fərqlər nəzərə çarpır. Bunun bir nümunəsini O.J.Simpson hadisəsi ortaya çıxarır: keçmiş arvadını öldürməkdə günahlandırılan bu sabiq amerikalı futbolçuya mətbuatın göstərdiyi diqqət ağlagəlməz dərəcədə böyük oldu”* [3, s.97-98]. Tamaşaçıya xəbəri bu sayaq çatdırmaq sakinin vətəndaşa çevrilməsinə təkan verir. Yəni, izləyici xəbərdən xəbər tutmaqla yanaşı, onu dərk edir və faktın hadisəyə çevrilməsinə bilavasitə şahidlik edir.

Xəbər anlayışının mətninin dəyərləndirilməsi mərhələsində ən dünyəvi ölçü mükəmməllikdir. Türkiyəli tədqiqatçı Hakan Ergül “Televiziyada xəbərin maqazinləşməsi” adlı kitabında bu məsələylə bağlı təriflərə yer verib. H.Ergülə görə, fərd tərəfindən istehsal edilən və həmin istehsal müddətində seçilmə, dəyişdirilmə, düzəldilmə kimi bir çox mərhələdən keçən xəbər mətninin, hər şeydən əvvəl, bu mərhələlərə təsir göstərən fərdlərin mükəmməlliyi ilə məhdudlaşdığı iddia edilir. Buna görə də xəbər mətninin mükəmməlliyi deyildikdə, ictimai hadisələrin, eksperimental nəticələr, ya da statistik faktlar qədər tərəfsiz və şərhədən uzaq əks etdirilməsinin başa düşülməməsi vacibdir. Bu yanaşma daha çox xəbərçinin fərdi dəyərlərinin mümkün qədər xəbərin məzmununa qarışdırılmaması və mətnin yazılışında açıqca görünə biləcək şərh ünsürlərinin minimuma endirilməsinin vacibliyini nəzərdə tutur.

İnformasiya proqramları faktlar, hadisələr və təzahürlərlə ilkin tanışlığı, onlara istiqamətlənməni təmin edir. Yalnız xəbər vasitəsilə daha dərin biliklərə yiyələnmək qeyri-mümkündür. Müqayisəli araşdırmaların nəticələrinə görə, qəzet qıraəti, xəbərlərin məzmununu bilməklə (öyrənməklə) daha sıx bağlıdır, televiziya proqramlarını izləmək isə, daha çox, tanınmış adamları tanımaq imkanı verir.

Cəmiyyətdə çox sayda adamı maraqlandıran, təsir edən, doğruluğuna şübhə edilməyən hər hansı bir hadisənin, düşüncə və ya görüşün xalqın anlaya biləcəyi şəkildə və tam zamanında verilməsi xəbərin əsas məziyyətidir. Başqa sözlə desək, xəbər qarşı tərəfə nəyisə izah etmə fəaliyyətidir. Xəbərin təhsil, mədəni səviyyəsi və ictimai vəziyyəti fərqli olan fərdlər üçün hazırlanması (fəhlə, müəllim, bankir, həkim, evdar xanım) xitab edilən informasiya dilinin hər kəs üçün anlaşılacaq şəkildə olmasını şərtləndirir. Televiziya mətninin məzmununu qavramaq üçün verilişin dili əsasdır. *“Bütün jurnalistlər, o cümlədən telejurnalist yazılı və şifahi nitqin üslubi məqamlarına yiyələnməyi bacarmalıdır. Hər sözün yazılış qaydası üçün nyus-rumda kiminsə üstünə qaçmaq uzun sürməyəcək. Səndən usana bilərlər”* [2, s.312].

Ümumiyyətlə, tamaşaçı məzmun və təqdimat arasında seçim edir. Hər seçimdə isə əsas məsələ “bəyənmək”dir. Xəbərin məzmununa mədəni dəyərlərin verilməsi informasiyaya cəlbedicilik gətirir. Tamaşaçı bu dəyərlərin fərqi varır və bəyənilir. Formata uyğun olaraq

verilişdə tanınan və sevilən insanların iştirak etməsi, xəbərə rəy bildirməsi isə proqramı daha da baxımlı edir. Bu işdə təqdimat – hər hansı mövzu barədə ipucunun verilməsi də böyük rol oynayır. Bu zaman mədəni, yaxud intellektual tələbatın ödənilməməsi isə reytingin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər. Teleyayım müxtəlifliyi içərisində, yəni, proqramın tamaşaçı tərəfindən eyni vaxtda digər kanallarda göstərilən başqa proqramlarla müqayisə edilməsi nisbi olaraq bəyənəmə səviyyələrinə təsir edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Dadaşov, A.Ə. Ekran dramaturgiyası / A.Ə.Dadaşov. - Bakı: Maarif, - 1999, - 224 s.
2. Məmmədli, C.Ə. Jurnalistikaya giriş. / C.Ə.Məmmədli. - Bakı: Maarif, 2001, 230 s.
3. Fiske, C. İletişim çalışmalarına giriş / C.Fiske. - Süleyman İrvanın tərcüməsi ilə. - Ankara: Bilim Sanat Yayınları, - 2003, - 245 s.
4. Лотман, Ю.М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Ю.М.Лотман. - Таллин: Ээсти Раамат, - 1993, - 85 с.
5. Моль, А.А. Теория информации и эстетическое восприятие / Моль А.А. - Москва: Мир, - 1966, - 351 с.
6. Основы творческой деятельности журналиста. / Под редакцией С.Г.Корконосенко. – П.: Изд-во Общество «Знание», СПб. И Лен. Обл. - 2000, - 272 с.

**Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət
və İncəsənət Universitetinin dissertantı*

E-mail: behruznifteliyev@gmail.com

Bahruz Nifteliyev

LACK OF GENRE AND STYLE IN INFORMATION PROGRAMS

The article examines the reasons for the lack of genre and style in information programs. The author's approach to the solution of this problem is substantiated, relevant suggestions and recommendations are given. They also spoke about the importance of the style of the news, as well as its promptness for the audience to perceive and meet it with interest. Lack of genre and style has generally been cited as one of the main reasons for damaging the structure of the program.

Keywords: *television, broadcast, genre, style, news, program, structure*

ОТСУТСТВИЕ ЖАНРА И СТИЛЯ В ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОГРАММАХ

В статье исследуются причины отсутствия жанра и стиля информационных программ. Обоснован авторский подход к решению данной проблемы, даны соответствующие предложения и рекомендации. Они также говорили о важности стиля новостей, а также о том, что они позволяют аудитории с интересом воспринять и встретить их. Отсутствие жанра и стиля обычно называют одной из основных причин нарушения структуры программы.

Ключевые слова: *телевидение, передача, жанр, стиль, новости, программа, структура.*

(AMEA-nın müxbir üzvü İnara Məhərrətova tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 15.06.2021

Son variant 15.08.2021